

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Шепельова Марія Володимирівна¹

¹ Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3293-4997>

UDC: 159.923:378

АНОТАЦІЯ

У статті за результатами емпіричного дослідження здійснено психологічну характеристику студентів мистецького спрямування за такими показниками: невротизм, психотизм, депресія, совісність, розгальмованість, загальна активність, сором'язливість, товариськість, естетична чутливість, жіночність, психічна невірноваженість, асоціальність, інтровертованість, сензитивність, творчість, емпатійність. На основі розрахунку факторних навантажень прояву художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису визначено системоутворювальні фактори та виявлено їх ієрархію. Виявлено, що системоутворювальним фактором у сприйманні творів живопису для студентів мистецького спрямування є орієнтація на емоційне навантаження твору. Із застосуванням множинного нелінійного регресійного аналізу визначено вплив особистісних характеристик та їх взаємодії на художні орієнтації студентів-митців у сприйманні творів живопису. Встановлено, що на орієнтацію досліджуваних на емоційне навантаження творів живопису впливають такі властивості особистості: естетична чутливість, депресія, розгальмованість, жіночність та емпатійність.

Ключові слова: художні орієнтації, особистісні властивості, сприймання творів живопису, студенти.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Для художнього твору властиві такі характеристики 1) пізнавальна ємність; 2) система оцінок (ціннісно-орієнтаційний компонент); 3) комунікативні характеристики (зрозумілість, доступність знаково-символічної системи); 4) технічні характеристики; 5) естетичні якості (здатність твору викликати естетичні переживання). Ці характеристики розглядаються як різні грані одного цілого. Твір мистецтва виступає носієм наведених вище характеристик у різному їх співвідношенні (Новиков, 2008).

Як у художньому творі, так і в його реальному впливі на людину можна виокремити різні аспекти (наприклад – пізнавальний, емоційний). Але разом з тим головною специфікою художнього твору вважається цілісність, порушення якої призводить до розпаду

художнього образу. Саме через те, що художність картини визначається неповторним поєднанням зазначених складових, кожна картина створює особливе враження на сприймаючого, яке теж є інтегральним, тобто відображає поєднання цих компонентів між собою (Кияшко, 2019; Шепельова, 2018).

Відповідно до нашої теоретичної концепції, кожній людині властиві певні художні орієнтації, які включають такі чотири складові:

емоційне навантаження художнього твору;

сміслові наповнення художнього твору;

творчий підхід художника (застосування митцем специфічних живописних засобів та прийомів, які більшою мірою стосуються змістових характеристик твору);

техніка зображення (вміння втілювати формальні характеристики творчого задуму засобами живопису).

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Mariia Shepelova*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

су) (Шепельова, 2018).

Кожен з цих компонентів має свої прояви у творі живопису, які детально описані у наших попередніх публікаціях (Кияшко, 2019; Шепельова, 2018; 2019). Кожен з цих компонентів має свої прояви у творі живопису.

Емоційне навантаження художнього твору виявляється через настрої, який виражає картина (настрої у картині передається через кольори, контрасти, характер ліній, мазків та викликає емоційний відгук глядача, який надалі створює емоційний фон сприймання); здатність картини викликати у глядача здивування, переживання, зацікавленість; створення картиною ефекту залученості глядача; здатність картини викликати у нього певні спогади (Кияшко, 2019; Шепельова, 2018; 2019).

Смислове наповнення твору досягається завдяки: багатозначності художнього образу; розкриттю художнім образом абстрактного поняття чи ідеї; передбаченню сюжетом наявності передісторії і розвитку подій у майбутньому; наявністю у картині глибокої думки, ідеї, яка виходить за межі безпосередньо зображеного на картині (Шепельова, 2018; 2019).

Творчий підхід художника знаходить свій прояв у незвичності, оригінальності сюжету; незвичному словому поєднанні об'єктів; поєднанні в художньому образі протилежних по суті об'єктів/явищ; наявності свого неповторного стилю зображення (Шепельова, 2018; 2019).

Показниками для оцінки *техніки зображення* є: зовнішня привабливість картини; цілісність композиції; приємність, гармонійність кольорової гами, наявність кольорових контрастів; вміння митця реалістично зображати предмети, об'єкти та явища, передавати динаміку й об'єм на площині картини (Шепельова, 2018; 2019).

Виявлені нами раніше особливості прояву перцептивно-мисленневих стратегій та художніх орієнтацій у студентів (Подшивайлова, 2016; 2017; Шепельова, 2018; 2019) спонукали нас до дослідження особистісних властивостей як чинника художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису (Кияшко, 2019; Шепельова, 2019), зокрема і у студентів мистецького спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та

визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена стаття.

У нашій попередній публікації (Кияшко, 2019), присвяченій визначенню впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів у процесі сприймання творів живопису, було встановлено, що у студентів-психологів орієнтацію на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищують раціональний канал емпатії, асоціальність, проникаюча здатність в емпатії, сензитивність, а також нелінійний параметр, який представлено взаємодією сензитивності та установок, що сприяють або перешкоджають емпатії, понижують – установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, психічна невірноваженість, а також нелінійний параметр, який представлено взаємодією асоціальності та раціонального каналу емпатії, нелінійний параметр взаємодії сензитивності та проникаючої здатності емпатії (Кияшко, 2019).

У студентів технічного спрямування орієнтацію на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищує загальна активність, розгальмованість, а також нелінійний параметр, представлений взаємодією сором'язливості та естетичної вразливості, понижує естетична чутливість, психотизм та сором'язливість (Кияшко, 2019).

У групі «інші досліджувані» емоційне навантаження твору при сприйманні живопису підвищують інтуїтивний канал емпатії, раціональний канал емпатії, а також нелінійний параметр асоціальності, понижують – асоціальність та сензитивність (Кияшко, 2019).

У якості продовження нашого емпіричного дослідження художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані» (Кияшко, 2019; Шепельова, 2018; 2019), розглянемо психологічні чинники художніх орієнтацій у студентів мистецького спрямування.

Погоджуючись з думкою С. П. Сергєєнкової та Ф. М. Подшивайлова, що поняття чинник потрібно розглядати як фактор, умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, яка визначає його характер або одну з основних рис (Сергєєнкова, 2016) особистісні властивості у нашому дослідженні розглядаються саме як чин-

ники художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису.

Метою цієї публікації є визначення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису.

Методика та організація дослідження:

Як і у нашому попередньому дослідженні (Кияшко, 2019), нами було виділено такі особистісні властивості, як емпатійність, творчість, психічна стійкість / психічна неврівноваженість, соціальна пристосованість / асоціальність, соціальна контактність / інтровертованість, емоційна нечутливість / сензитивність, творчість, а також наступні показники художніх орієнтацій: емоційне навантаження художнього твору, смислове наповнення художнього твору, творчий підхід художника та техніка зображення. Ці ж показники взяті й для продовження дослідження.

Визначення рівня емпатії у досліджуваних здійснювалося за допомогою методики «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко (Бойко, 1996). Вона дозволяє визначити загальний рівень емпатії та окремі її показники: раціональний, емоційний та інтуїтивний канали емпатії; установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, проникаюча здатність в емпатії та ідентифікація в емпатії (Бойко, 1996).

Для вивчення особистісних властивостей досліджуваних нами застосовано багатofакторний особистісний опитувальник «Психодіагностичний тест» (ПДТ) В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпольського (Мельников, 1985). Методика включає чотири шкали верхнього рівня («психічна неврівноваженість», «асоціальність», «інтроверсія», «сензитивність») та десять шкал нижнього рівня («невротизм», «психотизм», «депресія», «совісність», «розрагумованість», «загальна активність», «сором'язливість», «товариськість», «естетична вразливість», «жіночність»). «Психічна неврівноваженість» є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («невротизм», «психотизм», «депресія») та призначена для інтегральної оцінки ступеня психічної стійкості особистості; «асоціальність» є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («совісність», «розрагумованість») та спрямована на інтегральну оцінку ступеня соціальної пристосованості особистості;

«інтроверсія» є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («загальна активність», «сором'язливість», «товариськість») і дає можливість інтегрально оцінити ступінь соціальної контактності особистості; «сензитивність» є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («естетична вразливість», «жіночність») та призначена для інтегральної оцінки делікатності емоційних переживань (Мельников, 1985; Психодіагностичний тест, 2002).

Для визначення особистісних творчих характеристик студентів (за показниками «схильність до ризику, допитливість, складність та уява») було застосовано опитувальник Ф. Е. Вільямса, модифікований О. Є. Туник (Тунік, 2003). Для оцінки домінуючих художніх орієнтацій досліджуваних у процесі сприймання творів живопису за показниками «емоційне навантаження художнього твору», «техніка зображення», «творчий підхід художника» та «смислове наповнення художнього твору» застосовано розроблений нами опитувальник «Художня спрямованість сприймання творів живопису» (Шепельова, 2018).

Вибірku склали студенти віком від 16 до 25 років. Середній вік досліджуваних – 17,5 років, загальна кількість досліджуваних – 52 особи, з них 20 студентів спеціальності «Образотворче мистецтво» і 32 студенти спеціальності «Хореографія» Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою факторного аналізу для виявлення системоутворювального фактору та множинного нелінійного регресійного аналізу, в результаті чого визначено вплив особистісних властивостей та взаємодії між ними на художні орієнтації студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Результати дослідження художніх орієнтацій та особистісних властивостей студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису представлено в таблиці 1.

Опишемо результати дослідження художніх орієнтацій та особистісних властивостей студентів мистецького спрямування.

За результатами методики «Художня спрямованість сприймання творів живопису» (Шепельова, 2018)

Таблиця 1.

Середні значення показників художніх орієнтацій та особистісних властивостей у студентів мистецького спрямування

Художні орієнтації	Середні значення
Емоційне навантаження	4,9
Техніка зображення	5,0
Творчий підхід художника	5,8
Смислове наповнення	5,3
Особистісні властивості	
Невротизм	6,6
Психотизм	5,5
Депресія	6,5
Психічна стійкість / Психічна невірноваженість	6,5
Совісність	5,2
Розгальмованість	5,6
Соціальна пристосованість / Асоціальність	5,8
Загальна активність	5,2
Сором'язливість	5,7
Товариськість	4,6
Соціальна контактність / Інтровертованість	6,4
Естетична чутливість	6,0
Жіночність	7,5
Емоційна нечутливість / Сензитивність	5,6
Схильність до ризику	6,1
Допитливість	5,7
Складність	5,9
Уява	6,4
Творчість (загальний показник)	6,2
Емпатійність (загальний показник)	5,5

у студентів мистецького спрямування виявлено таку тенденцію: на першому місці знаходиться «творчий підхід художника» – 5,8 балів, на другому – «смислове наповнення художнього твору» (5,3 балів), далі йде «техніка зображення» – 5,0 балів, на четвертому – «емоційне навантаження художнього твору» зі значенням 4,9 балів.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою опитувальника Ф. Е. Вільямса в модифікації О. Є. Туник (Туник, 2003) для вивчення особистісних творчих характеристик, показав наступне. Середні значення за загальним показником творчості у студентів-митців становить 6,2 балів, що відповідає середньому рівню. Низький рівень творчості виявлено у 5,8 % досліджуваних, середній – у 65,4 %, високий – у 28,8 %.

За результатами аналізу середніх значень досліджуваних показників встановлено таку тенденцію. На

першому місці серед особистісних творчих характеристик у студентів-митців знаходиться «уява» (6,4 балів), на другому місці – «схильність до ризику» (6,1 балів), на третьому – «складність» (5,9 балів), на четвертому місці знаходиться показник «допитливість» (5,7 балів), що відповідає середньому рівню прояву цих параметрів. Низький рівень уяви виявлено у 0,0 % досліджуваних, середній – у 80,8 %, високий – у 19,2 %. Низький рівень схильності до ризику виявлено у 7,7 % досліджуваних, середній – у 67,3 %, високий – у 25,0 %. Низький рівень складності виявлено у 5,8 % досліджуваних, середній – у 76,9 %, високий – у 17,3 %. Низький рівень допитливості виявлено у 11,5 % досліджуваних, середній – у 61,5 %, високий – у 26,9 %.

Розглянемо результати дослідження особистісних властивостей студентів-митців (методика «Психодіагностичний тест» (ПДТ) В. М. Мельникова та

Л. Т. Ямпольского (Мельников, 1985).

За результатами аналізу середніх значень шкал верхнього рівня у досліджуваних ми виявили таку тенденцію. На першому місці знаходиться показник «Психічна стійкість / психічна невірноваженість», який є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («невротизм», «психотизм», «депресія») та призначений для інтегральної оцінки ступеня психічної стійкості особистості – 6,5 балів (середній рівень, наближений до високого). На другому місці знаходиться показник «соціальна контактність / інтровертованість» – 6,4 балів (середній рівень), який є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («загальна активність», «соромливість», «товариськість») та призначений для інтегральної оцінки ступеня соціальної контактності особистості. На третьому місці знаходиться показник «соціальна пристосованість / асоціальність» – 5,8 балів (середній рівень), який є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («совісність», «розгальмованість») та призначений для інтегральної оцінки ступеня соціальної пристосованості особистості. На четвертому місці знаходиться показник «емоційна нечутливість / сензитивність» – 5,6 балів (середній рівень), який є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («естетична вразливість», «жіночність») та призначений для інтегральної оцінки делікатності емоційних переживань.

Високий рівень психічної невірноваженості виявлено у 51,9% досліджуваних (27 осіб), середній – 48,1% (25 осіб), низький – не виявлено. Високий рівень інтроверсії виявлено у 15,4% досліджуваних (8 осіб), середній – 84,6% (44 особи), низький – не виявлено. Високий рівень асоціальності виявлено у 5,8% досліджуваних (3 особи), середній – 78,8% (41 особа), низький – 15,4% (8 осіб). Високий рівень сензитивності виявлено у 0,0% досліджуваних, середній – 88,5% (46 осіб), низький – 11,5% (6 осіб).

За результатами аналізу середніх значень шкал нижнього рівня у студентів-митців ми виявили таку тенденцію. На першому місці знаходиться «жіночність» – 7,5 балів (високий рівень). На другому місці знаходиться «невротизм» – 6,6 балів (високий рівень). На третьому місці знаходиться шкала депресії – 6,5 балів (середній рівень). На четвертому місці знаходиться

«естетична чутливість» – 6,0 балів (середній рівень). На п'ятому місці знаходиться шкала «сором'язливість» – 5,7 балів (середній рівень). На шостому місці – шкала розгальмованості – 5,6 балів (середній рівень). На сьомому місці – шкала «психотизм» – 5,5 балів (середній рівень). На восьмому місці – «совісність» – 5,2 балів (середній рівень) і «загальна активність» – 5,2 балів. На дев'ятому – «товариськість» – 4,6 балів (середній рівень).

Високий рівень жіночності виявлено у 90,4% досліджуваних (47 осіб), середній – 9,6% (5 осіб), низького рівня жіночності не виявлено. Високий рівень невротизму виявлено у 51,9% досліджуваних (27 осіб), середній – у 48,1% (25 осіб), низький – не виявлено. Високий рівень депресії виявлено у 53,8% досліджуваних (28 осіб), середній – 46,2% (24 особи), низький – не виявлено. Високий рівень естетичної чутливості виявлено у 5,8% досліджуваних (3 особи), середній – 94,2% (49 осіб), низький – не виявлено. Високий рівень соромливості виявлено у 30,8% досліджуваних (16 осіб), середній – 59,6% (31 особа), низький – 9,6% (5 осіб). Високий рівень розгальмованості – 1,9% (1 особа), середній – 96,2% (50 осіб), низький – 1,9% (1 особа). Високий рівень психотизму виявлено у 40,4% досліджуваних (21 особа), середній – 53,8% (28 осіб), низький – 5,8% (3 особи). Високий рівень совісності виявлено у 5,8% досліджуваних (3 особи), середній – 88,5% (46 осіб), низький – 5,8% (3 особи). Високий рівень загальної активності – 1,9% (1 особа), середній – 98,1% (51 особа), низький – не виявлено. Високий рівень товариськості – 3,8% (2 особи), середній – 96,2% (50 осіб), низького рівня товариськості не виявлено.

Далі розглянемо результати вивчення рівня емпатії у досліджуваних (методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко (Бойко, 1996)). Середне значення за загальним показником емпатії у досліджуваних 19 балів, що відповідає заниженому рівню. Серед окремих показників емпатії найбільший внесок у загальний показник здійснюють установки, що сприяють чи перешкоджають емпатії (20,2%) та ідентифікація в емпатії (19,4%), раціональний, емоційний та інтуїтивний канали емпатії, проникаюча здатність в емпатії здійснюють приблизно однаковий внесок (15%) у загальний показник рівня емпатії у студентів-митців. Дослі-

джуваних з високим рівнем емпатії не виявлено, середній рівень емпатії властивий 30,8% досліджуваних (16 осіб), занижений рівень – 51,9% досліджуваних (27 осіб), дуже низький – 17,3% (9 осіб).

Далі здійснено розрахунок факторних навантажень художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у студентів-митців. Для визначення системоутворювального фактору серед досліджуваних показників ми застосували метод факторного аналізу, який дозволяє шляхом розрахунку факторних навантажень виявити один або декілька показників у системі факторів, оптимально пов'язаних з усіма іншими (Бешелев, 1980). За допомогою цих розрахунків визначається той з означених показників, оцінка студентами якого є визначальною в об'єднанні усіх виявлених характеристик у системі. При необхідності простежити певну тенденцію, вибудувати послідовність, розраховується ієрархія системоутворювальних факторів, яка супроводжує досліджуване явище, шляхом послідовного виключення системоутворювальних факторів із системи розрахунку факторних навантажень.

Розглянемо результати розрахунків факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у досліджуваних: емоційне навантаження твору (0,50); смислове наповнення твору (0,39); творчий підхід художника (0,38); техніка

смислове наповнення твору (0,31); техніка зображення (0,29). Таким чином, другим за значимістю є творчий підхід художника, смислове наповнення твору та техніка зображення мають менші значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

Результати розрахунку системоутворювальних показників художніх орієнтацій студентів-митців у сприйманні творів живопису представлено у таблиці 2.

Для визначення особистісних характеристик, які впливають на художні орієнтації студентів у сприйманні творів живопису ми застосували метод множинного нелінійного регресійного аналізу, що дозволяє виявити ті особистісні властивості, при підвищенні рівня яких буде збільшуватися або зменшуватися (залежно від знаку перед коефіцієнтом) орієнтація студентів на емоційне навантаження твору живопису. Результати розрахунків дозволяють також визначити змістове наповнення особистісними властивостями сприймання творів живопису, тобто дати психологічну характеристику особистостям, орієнтованим на емоційне навантаження твору (див. також (Кияшко, 2019)).

У лінійному варіанті цей метод полягає у побудові рівняння регресії, яке описує вплив групи факторів на результуючу ознаку. У найпростішому (парному) варіанті рівняння регресії має такий вигляд:

$$y = a + bx$$

Таблиця 2.

Системоутворювальні показники художніх орієнтацій студентів-митців у сприйманні творів живопису

Ієрархія системоутворювальних факторів (у дужках подано результати розрахунку факторних навантажень)	
№ п\п	Студенти мистецького спрямування
1.	Емоційне навантаження твору (0,50)
2.	Творчий підхід художника (0,40)
3.	Смислове наповнення твору (0,31)
4.	Техніка зображення (0,29)

зображення (0,34). Отже, системоутворювальним серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у студентів-митців, як і у всіх інших наших досліджуваних (Кияшко, 2019; Шепельова, 2019), є емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: творчий підхід художника (0,40);

Показник a – це вільний член рівняння, який виражає дію неврахованих у моделі факторів на змінну y ; показник b – це коефіцієнт регресії, який показує, на скільки в середньому величина ознаки y зміниться при відповідній зміні на одиницю вимірювання ознаки x . Отже, коефіцієнт регресії показує внесок ознаки x в ознаку y .

Рівняння множинної лінійної регресії дозволяє

оцінити залежність результуючої ознаки від декількох факторів і має такий вигляд:

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots$$

Параметрами оцінки моделі також є коефіцієнт множинної кореляції R , який є мірою лінійного множинного зв'язку одразу декількох факторів з результуючою ознакою, а також коефіцієнт детермінації R^2 , який показує яка частка дисперсії залежної змінної обумовлена сукупністю незалежних змінних (Бурлачук, 1989).

Побудова ж нелінійної моделі передбачає виявлення впливу взаємодії двох і більше особистісних властивостей, на перетині яких виникає нова якість (Подшивайлова, 1993; Кияшко, 2012; Кияшко, 2019), у нашому випадку – виявлення впливу особистісних властивостей та взаємодії між ними на домінуючі художні орієнтації студентів-митців у процесі сприймання творів живопису.

Зі знаком «+» у рівнянні представлено особистісні властивості, наявність яких підвищує орієнтацію студентів на емоційне навантаження твору. І навпаки, зі знаком «-» у рівнянні представлено ті особистісні властивості, які понижують орієнтацію студентів на емоцій-

живопису розгальмованість (С), жіночність (D) та емпатійність (E), а також нелінійні параметри – взаємодія естетичної чутливості й депресії (AB) та естетична чутливість у квадраті (A^2).

Охарактеризуємо отримані результати більш детально. *Естетична чутливість* передбачає здатність людини помічати красиве, гармонійне у навколишньому світі та у собі, а також гостро відчувати прояви некрасивого і дисгармонійного.

У осіб з високим рівнем естетичної чутливості судження про життя мають безпосередньо-чуттєвий характер, вони наділені багатого уявою, фантазією, схильні захоплюватися, легко приходять у захват. У життєвих вчинках, симпатіях і прихильностях покладаються на почуття і враження, не вірять у логіку і розрахунок, не звертають уваги на поточні й повсякденні справи та обов'язки. В поведінці їм не вистачає почуття відповідальності, реалізму, вміння відрізнити вигадку від дійсності. Їхньому мисленню не вистачає планомірності, порядку й зв'язності, судженням – зрілості й здорового глузду, а сприйняттю життя – тверезості й глибини (Мельников, 1985).

Отже, при збільшенні ролі емоційного, чуттєвого

Таблиця 3.

Рівняння множинної нелінійної регресії, коефіцієнт регресії (R) та коефіцієнт детермінації (R^2) для визначення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів-митців у процесі сприймання творів живопису

	Рівняння регресії	R	R^2
Емоційне навантаження твору	$-17,25 + 7,33 A + 3,01 B - 2,10 C - 1,21 D - 0,21 E + 0,36 CD - 0,61 AB - 0,29 A^2$	0,75	0,57

Примітка: *A* – естетична чутливість, *B* – депресія, *C* – розгальмованість, *D* – жіночність, *E* – емпатійність.

не навантаження картини.

Розглянемо побудовані рівняння множинної нелінійної регресії для виявлення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації у процесі сприймання творів живопису у студентів-митців (табл. 3).

Отже, у студентів-митців орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису підвищують естетична чутливість (A) та депресія (B), а також нелінійний параметр – взаємодія розгальмованості та жіночності (CD). Знижують орієнтацію на емоційне навантаження творів

компоненту над раціональним, логічним у ставленні до навколишньої дійсності, підвищується і орієнтація студентів мистецького спрямування на емоційне навантаження творів живопису при їх сприйманні.

Наступний показник, при підвищенні якого у студентів збільшується орієнтація на емоційне навантаження твору живопису – це *депресія*.

Високий рівень депресії характерний для осіб зі зниженим настроєм. Постійно похмурі, відчужені, занурені у власні переживання, вони викликають неприязнь у оточуючих. Їх можуть вважати пихатими, недосяжними

ми, такими, що уникають спілкування через надмірну зарозумілість. Але за зовнішньою видимістю відчуженості й похмурості ховається чуйність, постійна готовність до самопожертви. В тісному колі близьких друзів вони втрачають скутість і відстороненість, оживають, стають веселими, говірливими, навіть жартівниками й гумористами. У справах їх відрізняють старанність, добросовісність, послужливість разом із конформністю і нерішучістю, нездатністю прийняти рішення без вагань і невпевненості. Будь-яка діяльність для них є важкою, неприємною, протікає з почуттям надмірного психічного напруження, швидко втомлює, викликає відчуття повного безсилля і виснаження. Особливо чутливі вони до інтелектуального навантаження. Від них важко домогтися тривалого інтелектуального напруження. Швидко втомлюючись, вони втрачають довільність управління психічними процесами, скаржаться на загальне почуття важкості, «ліні», порожності в голові, тимчасову загальмованість. Їм часто докоряють за повільність, неоперативність, відсутність наполегливості та рішучості. Частіше за все вони не здатні до тривалого вольового зусилля, легко губляться, впадають у відчай. У зробленому бачать тільки помилки, а у майбутньому – нездоланні труднощі. Особливо болісно вони переживають реальні неприємності, не можуть викинути їх з голови, знов і знов звинувачують себе у всьому. Події минулого і майбутнього життя, незалежно від їх справжнього змісту, викликають докори сумління, пригнічене передчуття бід і нещастя. Вони бачать причину усіх бід у самих собі, у власній неповноцінності й «гріховності», тому вважають безглуздим боротися, чинити опір, не здатні до дієвої ініціативи. Вони покійно схиляють голову під ударами долі, відрізняються безмовністю і терпимістю (Мельников, 1985).

Естетична чутливість та депресія, взяті окремо, підвищують орієнтацію студентів мистецького спрямування на емоційне навантаження творів живопису. При цьому, їх взаємодія орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису знижує. Естетична чутливість передбачає як здатність людини помічати красиве, гармонійне у навколишньому світі та у собі, так і гостро відчувати прояви некрасивого і дисгармонійного. Якраз-таки ця, друга, якість і утворюється, коли естетична чутливість вступає у взаємодію з депре-

сією. Людина починає помічати у всьому лише дисгармонію, тому і живопис, який потенційно міг би дарувати позитивні враження, стає для неї менш цікавим.

Виходячи з цього можна припустити, що цілеспрямоване споглядання творів живопису, які несуть у собі позитивні якості, буде допомагати переорієнтувати особистість на конструктивний бік естетичної чутливості, тим самим не дозволяючи депресивним тенденціям впливати на сприйняття дійсності.

Подібне спостерігаємо і у тому, як у побудованій нами моделі виявляє себе нелінійний показник «естетична чутливість в квадраті». Естетична чутливість суттєво підвищує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису, тоді як нелінійний показник «естетична чутливість у квадраті» – знижує. Влучно охарактеризувати цей показник може поняття екзальтованості – схильності надмірно захоплюватися, збуджуватися. При чому, в такий стан особа здебільшого приводить себе навмисно, демонструючи оточуючим свої почуття та настрої.

При підвищенні *розгальмованості* у студентів орієнтація на емоційне навантаження творів живопису також знижується. Високий рівень розгальмованості свідчить про відсутність соціальної конформності, поганий самоконтроль та імпульсивність. Особи з високим рівнем розгальмованості мають сильний потяг до гострих афективних переживань, за відсутності яких відчувають нудьгу. Потреба у стимуляції та збудливих ситуаціях робить нестерпною будь-яку затримку. Вони прагнуть задовольнити свої бажання одразу ж у безпосередній поведінці, серйозно не замислюючись про наслідки своїх вчинків, діють імпульсивно і необдуманно. Тому вони не мають користі зі свого негативного досвіду, у них багаторазово виникають ускладнення одного й того ж характеру. При поверхових контактах вони створюють сприятливе враження завдяки свободі від обмежень, розкутості й впевненості у собі. Вони говіркі, охоче беруть участь у колективних заходах, жваво відгукуються на будь-які події (повідомлення, видовища, пригоди), знаходять новизну, інтерес навіть у повсякденних незначних деталях. Однак відсутність стриманості й розсудливості може призвести до різних ексцесів (вживання алкоголю, ледарства, нехтування власних обов'язків), що не може не відштовхувати ото-

чуючих (Мельников, 1985). Очевидно, для таких осіб гостросюжетні фільми та комп'ютерні ігри будуть привабливіші за живопис.

Жіночність, яка також представлена у нашому рівнянні зі знаком «→», а отже знижує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису при їх сприйманні, виявляється в чуттєвості, схильності до хвилювань, м'якості, поступливості, скромності в поведінці, але не у самооцінці. Для осіб з високим рівнем жіночності (а їх у нашій вибірці 90,4 %) характерні широкі, різнобічні, слабо диференційовані інтереси, розвинена уява, потяг до фантазування і естетичних занять. Вони виявляють зацікавлення у філософських, морально-етичних і світоглядних проблемах, часом демонструють надмірну стурбованість особистими проблемами, схильність до самоаналізу та самокритики. Також у них підвищений інтерес до людей і до нюансів міжособистісних стосунків, вони розуміють рушійні сили людської поведінки. Окрім здатності відчувати інших людей, вони також уміють емоційно викладати свої думки, зацікавити інших людей своїми проблемами, м'яко, без натиску схилити їх на свій бік. Вони пасивні, залежні, уникають суперництва, легко поступаються, підкорюються, охоче приймають допомогу і підтримку (Мельников, 1985).

Такі властивості особистості, як *розгальмованість та жіночність*, які взяті окремо понижують орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису, вступаючи у взаємодію, її підвищують. При взаємодії з розгальмованістю, жіночність набуває імпульсивності та нестриманості.

Також зі знаком «→» у нашому рівнянні представлена *емпатійність*, а отже вона знижує орієнтацію студентів на емоційне навантаження творів живопису. За визначенням, поданим у психологічному словнику за редакцією В. І. Войтка, «*Емпатія* – розуміння відношень, почуттів, психічних станів іншої особи на відміну від симпатії, для якої характерне співпереживання. Процес емпатії є в основному інтелектуальним за своїм змістом. Це, звичайно, не виключає можливості переживання суб'єктом емпатії тих чи інших емоцій, але вони не тотожні тим, які відчуває людина, що є об'єктом емпатії» (Психологічний словник, 1982). Оскільки емпатійність передбачає більшою мірою розуміння,

ніж співпереживання, то її вплив на сприйнятливості студентів до емоційного навантаження творів живопису буде зворотній.

Висновки.

Таким чином, у статті виявлено вплив особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів мистецького спрямування у сприйманні творів живопису.

За результатами аналізу середніх значень досліджених показників виявлено, що у студентів мистецького спрямування художні орієнтації виражені таким чином: на першому місці знаходиться «творчий підхід художника», на другому – «сміслові наповнення художнього твору», далі йде «техніка зображення», на четвертому – «емоційне навантаження художнього твору».

Серед особистісних властивостей за шкалами верхнього рівня у досліджуваних ми виявили таку тенденцію: на першому місці знаходиться «психічна стійкість / психічна невірноваженість», на другому – «соціальна контактність / інтровертованість», на третьому – «соціальна пристосованість / асоціальність», на четвертому місці знаходиться показник «емоційна нечутливість / сензитивність». За результатами аналізу середніх значень шкал нижнього рівня у студентів-митців виявлено таку тенденцію: на першому місці знаходиться «жіночність», на другому – «невротизм», на третьому – «депресія», на четвертому – «естетична чутливість», на п'ятому – «сором'язливість», на шостому місці – «розгальмованість», на сьомому місці – «психотизм», на восьмому місці – «совісність» і «загальна активність», на дев'ятому – «товариськість».

Середнє значення за загальним показником емпатії у досліджуваних 19 балів, що відповідає заниженому рівню. Серед окремих показників емпатії найбільший внесок у загальний показник здійснюють установки, що сприяють чи перешкоджають емпатії (20,2%) та ідентифікація в емпатії (19,4%), раціональний, емоційний та інтуїтивний канали емпатії, проникаюча здатність в емпатії здійснюють приблизно однаковий внесок (15%) у загальний показник рівня емпатії у студентів-митців.

Серед особистісних творчих характеристик на першому місці у студентів-митців знаходиться «уява», на другому місці – «схильність до ризику», на третьому

– «складність», на четвертому місці знаходиться «допитливість».

За результатами емпіричного дослідження на основі розрахунку факторних навантажень прояву художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису визначено системоутворювальні фактори та виявлено їх ієрархію. Виявлено, що системоутворювальним фактором у сприйманні творів живопису для студентів мистецького спрямування є орієнтація на емоційне навантаження твору.

Із застосуванням множинного нелінійного регресійного аналізу визначено вплив особистісних характеристик та їх взаємодії на художні орієнтації студентів-митців у сприйманні творів живопису.

Встановлено, що у студентів-митців орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису підвищують естетична чутливість (А) та депресія (В), а також нелінійний параметр – взаємодія розгальмованості та жіночності (СD). Знижують орієнтацію на емоційне навантаження творів живопису розгальмованість (С), жіночність (D) та емпатійність (Е), а також нелінійні параметри – взаємодія естетичної чутливості й депресії (АВ) та естетична чутливість у квадраті (А²).

Перспективи подальших досліджень: розширення вибірки досліджуваних, порівняння одержаних результатів у групі студентів-митців зі студентами інших спеціальностей.

References:

- Beshelev, S. D. & Gurvich F. G. (1980) *Matematiko-statisticheskie metody ekspertnykh otcenok* [Mathematical-statistical methods of expert estimations] M.: Statistika., 263 p. [in Russian]
- Boiko, V. V. (1996) *Energiia emocii v obshchenii: vzgliad na sebia i drugikh* [Emotions energy in communication: the look at oneself and others]. M.: «Filin», 472 p. [in Russian]
- Burlachuk, L. F. & Morozov S. M. (1989) *Slovar-spravochnik po psikhodiagnostike* [Dictionary- handbook on psychodiagnostics]. Eds. Krymskii S. B. K. : Nauk. dumka., 200 p. [in Russian]
- Kyiaszko, M. O. (2012) *Zhyttievyi vybir yak chynnyk dukhovnoho rozvytku osobystosti* [Vital choice as a premise of personality spiritual development] : avtoref. dys. kand. psykol. nauk: 19.00.07; Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy. K., 2012. 18 p. [in Ukrainian]

Kyiaszko, M. O., Podshyvailova, L. I. & Shepelova, M. V. (2019)

Osobystisni vlastyvyosti yak chynnyk khudozhnykh orientatsii studentiv u spryimanni tvoriv zhyvopysu [Personality attributes as a premise of students' artistic orientations in paintings perception]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: scientific works collection of the H. S. Kostiuca Institute of psychology of NAES of Ukraine*. K.: Vydavnytstvo «Feniks», Vol. XII. Psykholohiia tvorchosti. Issue. 26, P. 117-132. [in Ukrainian]

- Melnikov, V. M. & Iampolskii, L. T. (1985) *Vvedenie v eksperimentalnuu psikhologiiu lichnosti* [Introduction to the experimental psychology of personality]. M. : Prosveshchenie., 319 p. [in Russian]
- Novikov, A. M. (2008) *Metodologiiia khudozhestvennoi deiatelnosti* [The methodology of artistic activity]. M. : Egoves, 72 p. [in Russian]
- Podshyvailova, L. I. & Kokareva, M. V. (2016) *Psikhologicheskoe issledovanie proiavlenii pertseptivno-myslitenlykh strategii khudozhnika v proizvedenii izobrazitel'nogo iskusstva* [Psychological research of the artist's perceptive-mental strategies displays in artistic work]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: scientific works collection of the H. S. Kostiuca Institute of psychology of NAES of Ukraine*. K.: Vydavnytstvo «Feniks», Vol. XII. Psykholohiia tvorchosti. Issue. 22, P. 242-252. [in Ukrainian]
- Podshyvailova, L. I. & Shepelova M. V. (2017) *Pertseptivno-myslennieva stratehiia yak vlastyvyi osobystosti* [Perceptive-mental strategies in students' artistic activity]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuca NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: scientific works collection of the H. S. Kostiuca Institute of psychology of NAES of Ukraine*. K.: Vydavnytstvo «Feniks», Vol. XII. Psykholohiia tvorchosti. Issue. 23, P. 263-277. [in Ukrainian]
- Podshyvailova, L. I. (1993) *Tipologiiia lichnostno-kollektivistskogo samoopredeleniia studentov v usloviakh uchebnogo protsessa* [Personality-collective self-determination of students in the educational process conditions]: Avtoref. dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.07; K., 16 p. [in Russian]
- Psikhodiagnosticheskii test (PDT) V. Melnikova, L. Iampolskogo (2002) [Psychodiagnostical test of Melnikov, L. Iampolsky]. *Praktikum po psikhodiagnostike lichnosti* [Tutorial on psychology of personality]. Eds. N. K. Rakovich. Minsk, P.75-91. [in Russian]
- Psykholohichnyi slovnyk (1982) [Psychological dictionary]. Eds. V. I. Voitko. K.: «Vyshcha shkola», 216 p. [in Ukrainian]
- Serhieienkova, O. P. & Podshyvailov, F. M. (2016) *Psykholohichni chynnyky rozvytku motyvatsiinoi sfery osobystosti suchasnoho studenta* [Psychological premises of modern student's person-

- ality motivational sphere development]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: scientific works collection of the H. S. Kostiuk Institute of psychology of NAES of Ukraine*. K.: Vydavnytstvo «Feniks», Vol. XII. Psykholohiia tvorchosti. Issue. 22, P. 260-276. [in Ukrainian]
- Shepelova M. V. (2018) Proiavy pertseptivno-myslennievnykh stratehii u khudozhnii diialnosti studentiv [Elektronnyi resurs] [The perceptive-mental strategies displays in students' artistic activity]. Pertseptivno-myslennievi stratehii tvorchoho konstruiuvannia informatsiinykh system u navchalnii ta trudovii diialnosti : monohrafiia [Perceptive-mental strategies of informational systems' creative construction in educational and labour activity] / V. O. Moliako, Yu. A. Hulko, N. A. Vahanova [and others]; Eds. V. O. Moliako. K. P. 106-123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/> [in Ukrainian]
- Shepelova, M. V. (2019) Vplyv osobystisnykh kharakterystyk na khudozhni orientatsii studentiv u sprymanni tvoriv zhyvopysu [Influence of personality attributes of students' artistic orientations in painting perception]. *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Actual problems of psychology: scientific works collection of the H. S. Kostiuk Institute of psychology of NAES of Ukraine*. K.: Vydavnytstvo «Feniks», Vol. XII. Psykholohiia tvorchosti. Issue. 25, P. 281-296. [in Ukrainian]
- Tunik, E. E. (2003) Modifitsirovannye kreativnye testy Viliamsa [Modified creative Williams tests]. SPb.: Rech, 96 p. [in Russian]

Mariia Shepelova

Candidate of psychological sciences, senior researcher of the psychology of creativity department, H. S. Kostiuk Institute of psychology of NAES of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL PREMISES OF STUDENTS-ARTISTS' ARTISTIC ORIENTATIONS

ABSTRACT

In the article the personality attributes and its interaction influence on the students-artists' artistic orientations in paintings perception are defined. By the results of theoretical analyses four components of artistic orientations in paintings perception are defined, their demonstration is described. They are: 1) the emotional content; 2) the semantic content; 3) the technique of depiction (using by an artist of specific means and approaches, which are in more extent concern the work's characteristics); 4) the artist's

creative approach (an ability to fulfil formal characteristics of creative project by the means of art). By the results of empirical research the psychological characteristics of students-artists by the parameters: neuroticism, psychoticism, depression, conscientiousness, disinhibition, general activity, modesty, sociability, aesthetic susceptibility, femininity, mental imbalance, asociality, introversion, sensitivity, creativity, empathy, is presented. Basing on the factor loadings calculations of students-artists' artistic orientations in paintings perception system-forming factors are defined, its hierarchy is revealed. It is found, that system-forming factor of students-artists' artistic orientations in paintings is an emotional filling of artistic work. With the application of nonlinear multiple regression analyses personality attributes and its interaction influence on the artistic orientations in paintings perception is defined. It is found, that on students-artists' artistic orientations in paintings perception positively influence such personality attributes: aesthetic susceptibility, depression, and such nonlinear parameters as interaction of disinhibition and femininity. Negatively influence on students-artists' artistic orientations in paintings perception disinhibition, femininity, empathy, and nonlinear parameters – interaction of aesthetic susceptibility and depression, aesthetic susceptibility in square.

The calculations results give an opportunity to define the content filling of paintings perception by personality attributes, that is, to give an extended psychological characteristic for students-artists, perceiving the paintings through an emotional filling.

Key words: artistic orientations, personality attributes, paintings' perception, students.

Шепелёва Мария Владимировна

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник лаборатории психологии творчества Института психологии имени Г. С. Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев (Украина)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОРИЕНТАЦИЙ У СТУДЕНТОВ СФЕРЫ ИСКУССТВА

АННОТАЦИЯ

В статье выявлено влияние личностных свойств и их взаимодействия на художественные ори-

ентации студентов сферы искусства в восприятии произведений живописи. По результатам теоретического анализа определены четыре составляющих художественных ориентаций в восприятии живописи и описаны проявления каждой из этих составляющих. К ним относятся: эмоциональная нагрузка художественного произведения; смысловое наполнение художественного произведения; творческий подход художника (применение художником специфических средств и приемов, которые в большей степени касаются характеристик произведения); техника изображения (умение воплощать формальные характеристики творческого замысла средствами живописи). По результатам эмпирического исследования подана психологическая характеристика студентов сферы искусства по таким показателям: невротизм, психотизм, депрессия, совестливость, расторможенность, общая активность, робость, общительность, эстетическая впечатлительность, женственность, психическая неуравновешенность, асоциальность, интровертированность, сензитивность. На основе расчета факторных весов проявления художественных ориентаций испытуемых в восприятии произведений живописи определены системообразующие факторы и выявлена их иерархия. Выявлено, что системообразующим фактором в восприятии произведений живописи для студентов сферы искусства есть ориентация на эмоциональную нагрузку произведения. С применением множественного нелинейного регрессионного анализа определено влияние личностных свойств и их взаимодействия на художественные ориентации студентов сферы искусства в восприятии живописи. Установлено, что ориентацию испытуемых на эмоциональную нагрузку произведений живописи повышают эстетическая чувствительность и депрессия, а также нелинейный параметр – взаимодействие расторможенности и женственности. Понижают ориентацию на эмоциональную нагрузку произведений живописи расторможенность, женственность и эмпатийность, а также нелинейные параметры – взаимодействие эстетической чувствительности и депрессии и эстетическая чувствительность в квадрате. Результаты расчетов позволили также определить содержательное наполнение личностными свойствами восприятие произведений живописи, то есть сделать расширенную психологическую

характеристику студентов сферы искусства, ориентированных на эмоциональную нагрузку произведения при его восприятии.

Ключевые слова: художественные ориентации, личностные свойства, восприятие произведений живописи, студенты.

Дата отримання статті: 21.07.2020

Дата рекомендації до друку: 26.08.2020

Дата оприлюднення: 31.08.2020